

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

УДК 821.161.2-1 "18/19" І. Франко. 07:821.134.2'04

ДО ДЖЕРЕЛ «ПРИТЧІ ПРО ПРИЯЗНЬ» ІВАНА ФРАНКА

Валерій КОРНІЙЧУК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
т. 0322-964190*

Висловлена гіпотеза, що безпосереднім джерелом Франкової «Притчі про приязнь» послужив 48-й приклад «Про те, що сталося з чоловіком, який випробовував своїх друзів» із книги «Граф Луканор» середньовічного іспанського письменника Хуана Мануеля, а не «Притча св. Варлаама о трех друзьях», як уважалося раніше. Аналізуючи різні варіанти сюжету про справжню дружбу, автор зробив висновок, що саме твір Хуана Мануеля, який був відомий І. Франкові, й ліг в основу «Притчі про приязнь».

Ключові слова: притча, сюжет, фабула, алегорія, іспанська література, генеза, інтерпретація.

Друзі пізнаються в біді.

Народна мудрість

Немає серед друзів того друга,
Хто б сина в жертву дати захотів.

Хосе Мануель

«Блукаючи по різних стежках всесвітньої історії та літератури» в пошуках духовних скарбів минувшини, І. Франко «намічував собі для пізнішого вжитку» окремі сюжети, щоб накласти на чужу основу «власні узори». Вливаючи в старі міхи «чисте покріплююче вино», він незлостиво глузував із майбутніх пінкертонів, «котрі не будуть мати і вміти що кращого робити, як віднаходити “джерела”, з яких котрий поет черпав своє вітхнення». «Гай, гай! – інтригував автор “Мого Ізмарагду”. – Ті джерела сотки, тисячі літ отворені і доступні кожному, і здоровому оку й шукати їх недалеко» [3, т. 2, с. 180].

Насправді не так легко було пізнішим дослідникам з'ясувати генезу того чи іншого Франкового твору, бо поет умів ховати свої таємниці в лабіринтах художніх масок і містифікацій. Навіть такий проникливий літературознавець, як Олексій Мороз, у спеціальній розвідці «До генези й джерел “Мого Ізмарагду” Ів. Франка» [2, с. 125–152]

не зумів віднайти «отворені і доступні кожному» першовитоки деяких віршів. Зокрема, аналізуючи «Притчу про приятель», учений був переконаний, що поет обробив «Притчу св. Варлаама о трехъ друзьяхъ», яка «є в багатьох рукописних збірниках, є і в романі “Варлаам і Йоасаф”, але текстуально найближча притча Франка до тексту притчі з давнього “Измарагду”» [2, с. 143]. Проте, на жаль, О. Мороз не посилався на жоден первісний варіант, що міг би прислужитися до створення оригінального поетичного твору. Натомість згадану притчу з крехівського рукопису наводить сам І. Франко в докторській дисертації «Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія»: «Подобъни су[т] възлюбъшей сего мира красоту и сладости его насыщъшеся, пач[е] будущихъ благъ мимотекущаа и немощнаа изволиша, человеку три другы имяшу. В нихъ же бо двою съ любовію чътяше и зъло любовію даж[е] и до съмерти ея ради подвизаяся и ея же рады бѣды тръпя глагоаше, на тр[ет]іемъ же много небреженіе имяше, нъи чъсти сподоби его ни любъве, якож[е] достоаше, мало нѣкое и[ли] ничтож[е] рещи нанъ творяше друга Богу. Въ единъ отъ дньи приидоша къ нему старѣйшии нѣцци и грозници воини, тъщащеся скоростію великою сего вести къ царю, слово да да[сть] имъ же ес[ть] длъженъ тьмою талантъ. Уныну ж[е] ему бывъшу искааше помощъника, да заступитъ его къ страшному цареву отъѣту. Текъ же убо къ пръвому всѣхъ искрънему другу, глагола: съвѣдаешъ ли, о друже, яко войну полагахъ душу тебе ради. Нынѣж[е] трѣбую помощи дньесъ одръжащаа мя ради бѣды и нужда. Како убо исповѣхъ, заступиши ли мя и каа ми будетъ надежда, о друже възлюбленъне? Отвѣщавъ убо онъ, глагола: нѣсмь тебе другъ, человекъ, ни съвѣдаю, кто ты еси. Ины бо имамъ три другы съ ними веселитис[я] и другія на (?) и прочее сътворити. Се дамъ ти сукляници двѣ, да имаши я на пути; не будетъ никоєя ж[е] плъзы инояж[е] и какоа же почаи отъ мене надежда. Сіа услышавъ онъ и недоумѣя сѣ о отвѣтѣ семъ и еяж[е] помощи надѣшес[я] отъ него. И тече къ лругому и глагола къ нему: помъниши ли, о друже, колико пріятъ отъ мене чести добрыхъ и учиненіи.

Дньесъ въ печал[ь] въпадыи в напас[ть] великую, трѣбую поспѣшителя. Како убо, можеши ли съ мною потрудитисѣ о сихъ разумѣю? Другъ же отвѣща: не празднуя дньесъ с тобою потрудитис[я], въ печали бо і азъ и въ напасѣи въпадъ, въ скръби есмь. Обач[е] мало с тобою поиду, аще и на плъзу ти не буду и скоро обръщус[я] отъ тебе своими пекіисѣ. Тъщамаж[е] рукама възвративъсѣ отгуду человекъ ть о всѣхъ недоумѣвая, рыдая себе суєтънѣи надежди неразумныхъ своихъ другъ и непомыслъныя страды своея, ихъ же онѣхъ ради притръпѣ. Таче идее къ третіему своему другу, ему ж[е] никогда не угоди ни обещъника своему вес[е]лію никогда же сътвори ни зва, ни глагола къ нему осрамленному лицеемъ и долу зря: не имамъ усть разве[р]сти къ тебѣ съвѣдъи истинъно, як[о] помъниши мене никогда же добро сътворишу ти. Аще и дружбу приложихъ къ тебѣ. Нью зане напас[ть] ять мя люта, никакож[е] отъ другъ моихъ надежда спасенію моему, приидохъ къ тебѣ помоляся, аще ти, въможно ес[ть] малу нѣкую помощь да подаси ми. Не отрѣцайсѣ, не помня моего неразуміа. Онъ же реч[е] тихомъ лицеемъ и съ радостію: подоба ес[ть] друга своего искръняго, глаголя ты суца, и малое помня добродѣаніе твое съ прилажаніемъ дньесъ въздаваю ти, и азъ умоляятебе ради царя. Не бойся убо ни устрашайся! Азь преж[е] тебе доиду къ царю и не прѣдамъ тебе въ ружѣ врагъ твоихъ.

Дръзай, възлюбленъне друже, и не буди въ скръби и печали. Тогда умоливсьѣ (може бути, “умиливсья”) он глаголаше съ слъзами: Увы мнѣ, како преж[е] поплачус[я] о любъви же на непамятивою дружбу оную и лъживую или врѣдумия своего поплачу и недоумѣванія еже къ искрънему своему и истиньному показах другу» [3, т. 30, с. 338–339].

«Устами» Варлаама І. Франко розшифрував алегоричні образи цієї повчальної історії: «Перший приятель – се багатство і бажання золота. Задля нього чоловік багато терпить і побивається, та коли приходять йому кінець, не візьме його з собою. Другий приятель – се жінка, діти “и проча уживы и свойти”, котрих любимо та котрі по смерті щонайбільше проводять нас до гробу та відси вертаються назад до своїх земних клопотів. Тільки третій приятель, на котрого ми в житті найменше звертали уваги, – се віра, надія, любов, милостиня, чоловіколюбство і інші чесноти, – ідуть з нами на той світ до Бога і боронять душу “от врагъ наших... и злых бѣсов на аерѣ подвижящемся яти и горко ищущим” [3, т. 30, с. 339].

Дещо інший, коротший варіант притчі, який був також доступний поетові, містився в збірнику В. Яковлева «К литературной истории древнерусских сборников: Опыт исследований “Измарагда”», що зберігається в бібліотеці І. Франка за № 1507 [5]. Як зазначав російський медієвіст, у 47-му главу другої редакції «Измарагда» внесена «Притча св. Варлаама о трех друзьях». Зміст її такий: «Одинъ человекъ имѣлъ трехъ друзей, изъ которыхъ двоихъ очень любилъ, третьяго же имѣлъ въ пренебреженіи. Но вотъ являются къ нему воины отъ царя, и обвиняя его въ преступленіи, хотятъ вести къ этому царю. Устрашившись за свою участь, обратился нашъ человекъ къ своимъ друзьямъ, стараясь найти въ нихъ себѣ помощь. Пришелъ онъ къ первому другу и сказалъ ему: помнишь ли какъ я всегда любилъ тебя “и душу свою за тя полагахъ”, теперь обращаюсь къ тебѣ съ просьбою, – помоги мнѣ въ моемъ горѣ. На этотъ первый другъ спросилъ его: въ чемъ состоитъ твое горе, и, когда услышалъ, что грозные воины требуютъ несчастнаго къ царю, отвѣтилъ: если ты таковъ, то больше не другъ мнѣ, вотъ тебѣ двѣ ризы, больше же ничего не жди отъ меня. Обратился нашъ человекъ ко второму другу и также повѣдалъ ему свое горе, но получилъ отъ него отвѣтъ: и я самъ теперь въ печали, однакоже пойду, проведу тебя до половины дороги, но потомъ долженъ возвратиться и позаботиться о своемъ собственномъ горѣ. Услышавъ такой отвѣтъ, несчастный заплакалъ, видя неблагодарность тѣхъ друзей своихъ, которыхъ онъ такъ любилъ и пошелъ къ третьему другу, къ которому обратился съ такими словами: другъ мой, ты знаешь, я не имѣлъ къ тебѣ большой любви, но теперь попалъ въ великую бѣду; окажи мнѣ помощь, не поминая моего къ тебѣ отношенія. Тотъ же кротко и весело отвѣчалъ ему: я твое добро ко мнѣ хорошо помню и за то помогу тебѣ; не скорби и не печалься, я прежде тебя пойду къ царю и умолю его за тебя, не печалься. Тогда человекъ со слезами сталъ говорить: горе мнѣ, какъ я безумно любилъ двоихъ ложныхъ друзей и мало цѣнилъ этого истиннаго друга» [5, с. 219–220].

Далі В. Яковлев навів богословське тлумачення цієї притчі, її «катехитичну мораль»: «Первый другъ есть пагубное богатство, его же ради человекъци впадаютъ въ грѣхи и душу си погубяютъ, смерти же приспѣвши, отъ богатства взяти токмо саванъ

и срачица, а богатство инемъ останется, а собравшему ничего в немъ помощи нѣсть нимало. Второй другъ – жена и дѣти и прочий родъ, ими же по вся дни печалующеса и душу си приобидимъ, а помощи никоя же нѣсть отъ нихъ предъ Богомъ, – проводившее токмо до гроба и опять возвратятся вспять, собою пекущееся и о станкѣхъ начнутъ каторотися. Третій другъ суть милостыни ни времененъ, ни мимо текый, о немъ же Господь рече: сътворите другы отъ Мамоны неправеднаго, и паки милууй нища Богу взаемъ даеть. Тѣмъ же молю вы: милостыню творите, тый бо есть неложный другъ, избавляяй вѣчныя муки» [5, с. 220].

Помилково О. Мороз вважав, що саме цей текст про значення милостині в житті людини і використав І. Франко у «Притчі про приязнь». «Хоч поет і взяв схожу тему і зберіг в основі сюжетну лінію “Притчі св. Варлаама”, – писав дослідник, – але значно змінив ситуацію, героїв, а дію, що розгортається в творі, переніс у сучасну йому добу, від чого “притча про приязнь” лише виграла і зазвучала не повчанням, як в “Ізмаргді”, а закликом до справжньої великої дружби» [2, с. 143]. Такий аксіоматичний погляд на староруські збірники як на єдиний первень Франкових паренетіконів, притч і легенд фактично ігнорував інші ймовірні джерела, а суттєві відхилення від оригіналу легко пояснювалися своєрідною інтерпретацією поета. Зокрема, на думку Т. Мейзерської, «цікавим тут видається саме той момент, що запозичення притчевих сюжетів іде шляхом вилучення їх з традиційного контексту, надання їм статусу самостійного» [1, с. 277]. Однак насправді фабула Франкового вірша надто далека від згаданих аналогів, щоб виводити її генезу лише з Варлаамової притчі:

Вмираючи, покликав батько сина,
Що був його єдина дитина,
І мовив, звівши голову стару:
«Мій синку, швидко я, мабуть, умру.
Дав Бог мені прожити много літ,
Добра надбати і пізнати світ.
Добро тобі лишаю. Не марнуй
Його, та й понад міру не цінуй.
Не думай в нім мету життя знайти, –
Се сходи лиш до вищої мети.
Та, крім добра, ти маєш, синку, те,
Що найважніше – серце золоте,
Досить науки і здоровий ум,
І вже пройшов ти молодості шум.
Одного лиш бажаю ще тобі:
Щоб мав ти друга щирого собі».
Син мовив: «Татку, дяка вам і честь!
Та в мене другів щирих много єсть».
«О синку, много при їді й вині,
Та в гору помогти – напевно, ні!
Я, сімдесят п'ять літ проживши, вспів
Знайти одного лиш – та й то напів».
«Ні, татку, – мовив син, – з моїх друзяк

Піде за мене кожний, хоч на гак!»
Всміхнувсь отець. «Щасливий, синку, ти,
Та я би радив пробу навести.
Заріж теля і запакуй у міх,
А нічю йди з тим до друзяк своїх.
Скажи: “Біда! Я чоловіка вбив!”
Проси, щоб захистив тебе і скрив.
Своїх так перепробуй, а потім
Застукай і в могого друга дім».
Послухав син. Як смерклося цілком,
Пішов, важким нав’ючений мішком.
До друга найлюбішого воріт
Застукав: «Живо, живо, отворіть!»
Явився друг. «Це що тебе жене?»
«Я чоловіка вбив! Сховай мене!»
Та сей, не відчиняючи воріт,
Сказав: «Тікай! Чи ще мене й мій рід
Ти хочеш у тяжку біду вплескати?
Адже-ж коли почнуть тебе шукати,
То де-ж підуть насамперед? Сюди!
Бо знають, що я друг твій! Геть іди!»
Пішов по інших своїх друзьях син, –
Не скрив його, не втішив ні один.
А дехто мовив: «Забирайся ти!
Я зараз мушу властям донести.
Адже-ж всі знають, як дружили ми, –
Ще скажуть, що до спілки вбили ми».
Отак всю ніч продвигавши свій міх,
До батькового друга він прибіг.
«Рятуйте, дядьку! Я людину вбив,
Та вже й у місті шуму наробив!
Ось труп! Там десь погоня вже жене!
Ой, пробі, скрийте трупа і мене!»
Старий живенько замки відкрутив
І з міхом парубка в свій двір пустив.
«Ну, ну, небоже, скрийся тут!
А трупа десь я впру в безпечний кут».
Замкнув ворота, взяв на плечі міх –
Та парубок упав йому до ніг.
«Спасибі, дядьку! Не турбуйтеся, ні!
Ніяке зло не сталося мені».
І він сказав йому батьківську річ
І все, що діялося з ним сю ніч.
І як подвійно тут він скористав:
Фальшивих другів збувсь, а вірного пізнав [3, т. 2, с. 213–215].

Аналогічна, на диво схожа історія міститься в популярному творі видатного іспанського письменника Середньовіччя Хуана Мануеля (1282–1348) «Книга прикладів

графу Луканора і Патронію», що більш відома як «Граф Луканор» (1335). Її автор був іспанським інфантом, онуком короля Кастилії Фердинанда III і племінником іншого короля – Альфонсо X Мудрого. Його книга має яскраво виражений дидактичний зміст і розповідає про те, як головний герой граф Луканор у пошуках відповідей на настійні питання щоразу знаходив їх у притчах свого васала Патронію. З чотирьох основних частин цього твору перша частина складається з 51-ї новели-притчі, кожна з яких має однакову композицію: сеньйор запитує поради в слуги, той пропонує йому вислухати чергову життєву або казкову історію, після її завершення обое роблять правильні висновки, а Хуан (тобто сам автор) наказує записати цей приклад у свою книгу, додаючи від себе афористичний двовірш із повчальним змістом.

«Книга прикладів» Хосе Мануеля залишила яскравий слід у світовій літературі. Зокрема, Мігель де Сервантес Сааведра в інтермедії «Театр чудес» використав сюжетний прийом хитромудрого ошуканства з 32-го прикладу «Про те, що сталося між королем і брехунами, які запевняли, що вони тчуть сукно». Подібну історію переповів у «Легенді про Тіля Уленшпігеля» (1867) Шарль де Костер. А Ганс Крістіан Андерсен поклав цю ж притчу в основу відомої казки «Нове вбрання короля» (1837). Іспанський драматург Хуан Руїс де Алакорн свою «Саламанкську печеру» написав під впливом 11-го прикладу «Про витівку, яку дон Ільян, великий учитель толедський, учинив з одним деканом із Сант-Яго». Цю новелу Хорхе Луїс Борхес долучив до знаменитої «Антології фантастичної літератури» (1940) під назвою «Відстрочка». Вона також увійшла до збірника Альберто Мангеля «Black Water: The Anthology of Fantastic Literature» (1984). Один із монологів Росаури, героїні драми «Життя – це сон» Педро Кальдерона де Барки, нагадує 10-ту притчу «Про чоловіка, який через бідність і відсутність інших харчів їв вовчі боби». Цей перелік запозичень із «Графа Луканора» далеко не вичерпний.

Тепер можна констатувати, що до цього почесного списку входить І. Франко, адже сюжет його «Притчі про приятель» збігається з основними колізіями 48-го прикладу прикладу Хуана Мануеля «Про те, що сталося з чоловіком, який випробовував своїх друзів». Граф Луканор зізнається Патронію, що багато друзів запевняють його у своїй відданості, але він хоче перевірити їх, та не знає, як це зробити. Мудрий слуга вважає, що насправді в межових ситуаціях у людини виявляється значно менше друзів, ніж вона думає, і розповідає історію одного знатного чоловіка і його сина:

«Сеньйор граф Луканор, – сказав Патронію, – в одного поважного чоловіка був син. З-поміж інших настанов і порад цей чоловік постійно повторяв синові, що той повинен старатися надбати якомога більше хороших друзів. Син, за порадами батька, почав шукати людського товариства і з багатьма знайомими ділився своїм достатком, розраховуючи зробити їх своїми друзями. Усі вони запевняли його в своїй дружбі, обіцяючи виконувати його бажання і в разі потреби жертвувати заради нього життям і майном. Якось батько запитав молодого чоловіка, чи виконав він його настанову – чи придбав він багатьох друзів. Син відповів, що так, – друзів у нього багато, і серед них особливо вірними вважає десяткох, про яких він знає, що ніколи, навіть перед лицем смерті, вони не зрадять його. Почувши таку мову, батько здивувався, що його син за такий короткий час устиг набути так багато надійних друзів, тим паче, що

сам він, чоловік уже старий, за все своє життя зумів надбати всього-на-всього друга та напівдруга. Син почав сперечатися, запевняючи батька, що говорить правду, що в нього, мовляв, дійсно хороші друзі. Бачачи впертість сина, батько запропонував йому випробувати друзів таким способом: нехай він уб'є свиню, покладе її в мішок і обійде почергово кожного зі своїх друзів. Усім він повинен сказати, що вбив людину, але якщо про це дізнаються, йому і всім його помічникам загрожуватиме смертельна небезпека, а тому він звертається до справжніх друзів із проханням сховати труп і захистити його самого, якщо в цьому виникне потреба. Син послухався поради батька і вирушив на випробування. До кого б він не звертався з проханням, усі відповідали, що охоче допомогли б йому в будь-якій іншій справі, але ж тут треба ризикувати життям і майном, а тому в них не вистачає сміливості йому допомогти. Вони благали його зробити так, щоб ніхто не дізнався про те, що він заходив до них. Серед друзів виявилися, однак, і такі, які бралися якщо не прямо допомогти, то попросити за нього; інші обіцяли, що будуть проводити його аж до самої шибениці, обіцяли навіть гідно поховати. Випробувавши всіх друзів і не знайшовши серед них жодного справжнього, молодий чоловік повернувся до батька і розповів про все. Тоді батько висловив думку, що тепер його син переконався, наскільки досвідчені люди розумніші від тих, які нічого в житті не зазнали. Відтак, він нагадав синові, що в нього самого є один друг та ще напівдруга і що нехай, мовляв, юнак піде до них і випробує їх. Молодий чоловік пішов спочатку до того, кого батько вважав напівдругом. Прийшов він до його дому вночі, з убитою свинею на плечах, постукав до цього батьківського півдруга, розповів йому про свій злочин і про те, як зустріли його друзі. Юнак благав із любові до батька допомогти йому в цій важкій справі. Напівдруг, вислухавши молодого чоловіка, сказав, що задля нього самого він, звичайно, не ризикнув би, – адже вони люди зовсім чужі, але з любові до його батька він спробує заховати труп. Він узяв мішок, у якому лежала свиня, гадаючи, що там була вбита людина, виніс мішок у сад, закопав його в капустяних грядках, вирівняв землю так, як вона була раніше, і відправив молодого чоловіка з Богом. Молодий чоловік повернувся до батька і розповів, як поставився до нього батьківський напівдруг. Тоді наказав синові, щоб наступного дня, коли вони будуть у раді, він зайшов із його напівдругом у сварку і вдарив його в обличчя якомога сильніше. Молодий чоловік виконав наказ батька і дав напівдругу ляпаса. Напівдруг глянув на нього і сказав: “Недобре чинити так зі мною, синок! Але будь певен, що ні за цю образу, ні навіть за гіршу кривду я нікому не покажу капустяних грядок”. Юнак передав слова напівдруга батькові, який звелів йому тепер піти до його справжньому другу і випробувати його. Син так і зробив. Прийшовши в дім батьківського друга, він розповів про своє нещастя, і поважний чоловік, друг його батька, сказав, що готовий оборонити його від смерті і від всякої небезпеки. Трапилося так, що в цей же час у місті вбили одного чоловіка, причому вбивцю не знайшли. Деякі громадяни бачили, що юнак не раз ходив кудись із мішком за плечима, і вони, зрозуміло, запідозрили, що вбивцею був він. Недовго гаючи, юнака схопили і засудили до смертної кари. Друг його батька зробив усе, щоб урятувати молодого чоловіка. Побачивши, що всі старання даремні, він заявив алькальдам, що не хоче безневинно занапастити чоловіка, тому що вбивця

не цей юнак, а його власний єдиний син. Він змусив свого сина зізнатися в жахливому злочині. Син зізнався. Його стратили, а юнак уникнув смерті завдяки самовідданому другові свого батька» [4, с. 146–148].

Отже, уже в першому приближенні помітні сюжетні переклички між «прикладом» Хуана Мануеля і «Притчею про приязнь» І. Франка. Немає сумнівів, що саме ця історія лягла в основу твору українського поета, який мав примірник «Графа Луканора» в польському перекладі у власній бібліотеці [6]. Про те, що він читав цю книгу, свідчить його розвідка «Старинна романсько-германська новела в устах руського народу», опублікована в журналі «Зоря» 1883 року. Досліджуючи мандрівний сюжет про «усмирнення непокірної» жінки, І. Франко звернув увагу, що «в XVI віці сеся новела перейшла, здаєсь, через маврів до Іспанії, де 1575 р. стрічаємо її в книжці королевича дон Хуана Мануеля під нап[исом] “El Conde Lucanor”, і то аж у двох опрацюваннях» [3, т. 26, с. 272]. Спочатку вчений переказав уривок із 27-го прикладу «Про те, що сталося з одним імператором, доном Альварфаньессом Мінайей і з їхніми дружинами» [4, с. 86–89], де, зокрема, йдеться, про «дивовижну пробу покірливості жіночої», а потім, аналізуючи 35-й приклад «Про те, що сталося з одним молодим чоловіком, який одружився зі зухвалою й упертою дівчиною» [4, с. 107–111], він відзначив «грубі і варварські» звичаї, змальовані в тій «новелі»: «Батько віддає дівчину заміж, зовсім не питаючись о її охоту і волю, – в цілій новелі о чімсь подібнім навіть споминки нема. Зато яких диких і безумних способів уживається, щоби зломити послідню іскру людської гідності в жінчині, котра в ній, приневоленій в кожному вигляді, проявляється тільки дитячим упором та непокірністю» [3, т. 26, с. 274].

Однак повернемося до притчі «Про те, що сталося з чоловіком, який випробовував своїх друзів». Вона має ще й іншу, але вже алегоричну інтерпретацію. Її розгадку Патронію пояснив своєму сюзерену так: «Усі люди світу сього думають, що в них є друзі, але коли приходить за ними смерть, їм стає зрозуміло, які це друзі. Підуть вони до мирських людей, а ті скажуть, що в них і власних справ удосталь. Підуть вони до священників і монахів, і ті скажуть, що будуть молитися за них Богу. Підуть до дружини і дітей, і ті скажуть, що проведуть їх до самої могили і поховають. Таким ось способом випробовують вони всіх, кого вважали своїми друзями. І ніхто не допоможе їм урятуватися від смерті, як ніхто із друзів молодого чоловіка не допоміг йому. Тоді вони звернуться до Бога, інакше кажучи – до духовного Батька свого, і він накаже їм випробувати святих, цих напівдрузів людини. Так вони і зроблять. Велика доброта святих, а особливо Приснодіви Марії; вони невинно молять Бога за грішників; свята Марія нагадує Йому, що Вона була Його матір'ю, що Вона вигодувала і виховала Його, а святі говорять Йому про ті страждання, муки, бідність і печалі, які вони перетерпіли в ім'я Його. Все це вони роблять для того, щоб покрити гріхи грішників. І хоча вони отримують від грішників немало образ, вони не розкривають цього так само, як напівдруг промовчав про удар, який наніс йому син друга. І ось, коли грішник побачить духовними очима, що ніхто і ніщо не може врятувати його душу від смерті, він звертається до Бога, так само, як син звернувся до батька після того, коли вияснилося, що ніхто не порятує його. І Господь, наш батько і справжній друг, пам'ятаючи про любов, яку

Він почуває до творіння свого – людини, повів себе, як належиться другу: Він послав на смерть сина свого Ісуса, хоч не було за ним ні вини, ні гріха, – послав для того, щоб спокутати людські провини й прогріхи. Ісус, як добрий син, підкорився батькові і, будучи справжнім Богом і справжнім чоловіком, захотів прийняти і прийняв смерть, кров'ю своєю спокутував гріхи людські» [4, с. 148–149].

Цікаво, що в «Додатку» до своєї книги Хуан Мануель навів інший варіант 48-го прикладу, сюжет якого майже збігається з відомою «Притчею св. Варлаама про трьох друзів»: «Можна й інакше розповісти приклад про те, що кожен чоловік має трьох друзів, причому одному із трьох він не робив дуже великих послуг. І ось цар зажадав від цього чоловіка звіту, ув'язнив його і загрожує смертною карою. Тоді він звертається до першого друга з проханням допомогти йому. Той каже, що дасть йому що-небудь, однак разом із ним не піде. Він звертається до другого. Той обіцяє дійти з ним до царського палацу, а потім каже, що повернеться додому. Обидва ці друзі дуже зобов'язані тому, про кого йде мова. Третій же, якому він не зробив таких великих послуг, сам вирушив до нього і запропонував піти з ним до царя. При цьому він сказав нашому чоловіку: “Ти ніколи не служив мені, як тим двом, але я все-таки піду з тобою до царя і буду просити його за тебе”.

Перший друг – це світ, якому чоловік так охоче служить. Ось чоловік умирає і повинен предстати перед царем, який є Бог. Він іде до світу, який жив із ним, і зі всього того, що чоловік придбав у ньому, світ дає йому п'ять аршинів сукна на саван. Другий друг – родичі. Чоловік відправляється до них із проханням про допомогу. Вони кажуть, що проведуть його до могили, а потім повернуться додому. Третій друг, якому він не служив, як першим двом, є Господь наш Ісус Христос, і він є справжнім другом. Він іде до Бога і молить його за чоловіка. І цар прощає чоловіка» [4, с. 184].

Отже, коло витоків сюжету справжню приязнь замкнулося на «Притчі св. Варлаама о трех друзьях», яка, можливо, через арабські джерела примандрувала до Кастилії, де її творчо переосмислив Хуан Мануель і подав у формі новели-прикладу з яскраво вираженою катехитичною, догматичною мораллю. І. Франко перевів фабулу притчі з християнської у винятково світську площину, дотримуючись задекларованого у передмові до «Мого Ізмарагду» принципу окремішності власної моральності, що, за його ж словами «далеко більше зближена до моральності всіх тих великих учителів людськості, “ищущих Царствия Божия и правды Его”» [3, т. 2, с. 180]. Він позбавив притчу алегоричного підтексту й надав їй вигляду реальної життєвської історії. Тому його незауважаний дидактизм відзначається простотою й доступністю вислову, яскравістю і переконливістю художніх образів. Звертаючись до свого читача – «любого брата чи любої сестри», поет висловив сподівання, що його праця буде недаремною, якщо в їхню душу впаде «хоч крапля доброти, лагідності, толеранції не тільки для відмінних поглядів і вірувань, але навіть для людських блудів, і похибок, і прогріхів...» [3, т. 2, с. 180–181]. Хуан Мануель у передмові до «Графа Луканора» писав, що хотів «навчити людей, як вони повинні дотримуватися честі, збільшувати багатства, примножувати свої статки і вступати на шлях спасіння душі. У цю книгу він умістив приклади справжніх подій, які, на його думку, найкорисніші для досягнення зазначеної мети. І було би див-

но, якби читач не знайшов у ній приклад із будь-якого випадку свого життя» [4, с. 5]. Франкова «Притча про приязнь» якраз і є тією повчальною «ізмарагдовою» історією, що спонукає кожну людину задуматися над сутністю широї або ж удаваної дружби.

Р. С. На 48-й приклад із книги «Граф Луканор» Хуана Мануеля як імовірно джерело Франкової «Притчі про приязнь» уперше звернула увагу в 2002 році студентка іспанської філології Львівського національного університету імені Івана Франка Олена Молодоженя під час лекційного курсу, який я читав тоді на факультеті іноземних мов. Уважаю своїм обов'язком оприлюднити її гіпотезу і висловлюю їй щирою подяку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Мейзерська Т.* Заголовок у структурно-функціональній організації притч І. Франка / Т. Мейзерська // *Δόξα / Докса* : збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 6: Мова, текст, культура. – Одеса, 2004.
2. *Мороз О.* До генези й джерел «Мого Ізмарагду» Ів. Франка / О. Мороз // Іван Франко: Статті і матеріали. – Львів : Вид-во Львівського державного університету, 1948. – Збірник перший.
3. *Франко І.* Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
4. *Хуан Мануель.* Граф Луканор / Хуан Мануель. – М. ; Л. : Государственное издательство художественной литературы, 1961.
5. *Яковлев В.* К литературной истории древнерусских сборников: Опыт исследования «Измарагда» / В. Яковлев. – Одесса : Типография Шт. войск Одесского воен. округа, 1893.
6. *Juan Manuel Don (1282–1348).* Księcia Don Zuana Manuela Rady patroniuszowe czyli Historye i przykłady opowiadane Hrabi Lukanorowi / Juan Manuel Don ; Z hiszpańskiego wydane po polsku przez L. S. – T. 1–2. – Poznań: W księgarni i drukarni nowej, 1847.

*Стаття надійшла до редакції 16.12.2013
Прийнята до друку 24.03.2014*

TOWARDS THE SOURCES OF «THE PARABLE OF FRIENDSHIP» BY IVAN FRANKO

Valeriy KORNIYCHUK

*The Ivan Franko National University of L'viv,
Academician Mykhaylo Vozniak Ukrainian Literature Dpt.,
1 Universytets'ka Str., L'viv 79000, Ukraine, tel. 0322-964-190*

It is hypothesized that the direct source of Ivan Franko's «Parable of Friendship» was provided by the 48th example of «On What Happened To the Person Putting His Friends On Trial» from the «Count Lucanor» book by the Medieval Spanish author Juan Manuel, and not «The Parable of St. Barlaam on Three Friends» as has been hitherto believed.

On analysing different variants of the plot of real friendship, the author has arrived at the conclusion that the very work by Juan Manuel, with which Ivan Franko was also well-acquainted, laid the foundations of «The Parable of Friendship».

Keywords: parable, plot, story, allegory, Spanish, literature, genesis, interpretation.

**К ИСТОКАМ «ПРИТЧИ О ДРУЖЕЛЮБИЕ»
ИВАНА ФРАНКО**

Валерий КОРНЕЙЧУК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинской литературы имени академика Михаила Возняка,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000,
т. 0322-964190*

Высказана гипотеза, что непосредственным источником «Притчи о дружелюбие» Ивана Франко послужил 48-й пример «О том, что произошло с человеком, который испытывал своих друзей» из книги «Граф Луканор» средневекового испанского писателя Хуана Мануэля, а не «Притча св. Варлаама о трех друзьях», как считалось ранее. Анализируя различные варианты сюжета о настоящей дружбе, автор сделал вывод, что само произведение Хуана Мануэля, которое было известно И. Франко, и легло в основу «Притчи о дружелюбие».

Ключевые слова: притча, сюжет, фабула, аллегория, испанская литература, генезис, интерпретация.